

Сенченко Надія Миколаївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права та правосуддя
Чернігівського національного
технологічного університету

**ЗМІНА ЗАГАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ І ЙОГО ПРОДОВЖЕННЯ ЩОДО
ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО
ХАРАКТЕРУ**

В статті досліджені проблемні питання, що виникають на стадії досудового розслідування у справах по застосуванню примусових заходів медичного характеру. Запропонована і обґрунтована необхідність чіткої регламентації процесуальної діяльності у справах відповідної категорії, оскільки вона є суттєвою гарантією процесуальної форми, що дозволяє особам, які приймають участь в такому провадженні реалізовувати свої права та відстоювати свої законні інтереси.

***Ключові слова:** досудове розслідування, психічний розлад, психіатрична експертиза, примусові заходи медичного характеру.*

**ИЗМЕНЕНИЕ ОБЩЕГО ПОРЯДКА ДОСУДЕБНОГО
РАССЛЕДОВАНИЯ И ЕГО ПРОДОЛЖЕНИЕ ПО ПРИМЕНЕНИЮ
ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР МЕДИЦИНСКОГО ХАРАКТЕРА**

В статье исследованы проблемные вопросы, которые возникают на стадии досудебного расследования по делам о применении принудительных мер медицинского характера. Предложена и обоснована необходимость четкой регламентации процессуальной деятельности по делам соответствующей категории, поскольку она есть существенной гарантией процессуальной формы, что позволяет лицам, которые принимают участие в таком производстве реализовывать свои права и отстаивать свои законные интересы.

Ключевые слова: досудебное рассмотрение, психическое расстройство, психиатрическая экспертиза, принудительные меры медицинского характера.

THE CHANGE OF THE TOTAL ORDER OF PRE-TRIAL INVESTIGATION AND IT'S PROLONGATION DUE TO THE APPLICATION OF COMPULSORY MEASURES OF A MEDICAL NATURE

The article examines problems which arise at the stage of pre-trial investigation in cases of applying compulsory measures of a medical nature. It is proposed and justified the need for a clear regulation of procedural matters in cases of a relevant category since it is a significant guarantee of procedural forms that allows participants to fulfill their rights and defend their interests.

Key words: *pre-trial investigation, mental illness, psychiatric examination, forced measures of medical character.*

Вступ. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Чинним кримінальним і кримінальним процесуальним законодавством передбачено систему норм, спрямованих на об'єктивне й гуманне вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням інтересів осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, страждаючи на психічні хвороби або маючи інші психічні розлади, що зумовлюють потребу в застосуванні примусових заходів медичного характеру чи примусового лікування.

Одним із завдань правоохоронних органів під час досудового розслідування є забезпечення прав учасників відповідного провадження, яке відбувається шляхом реалізації відповідними особами своїх прав. Однак, існування певної групи суб'єктів кримінального провадження, які в силу психічних розладів, не можуть належним чином реалізувати свої права, зобов'язує слідчих та прокурорів особливо чітко дотримуватись чинного

законодавства та порядку застосування відповідних процедур щодо прийняття рішень про зміну загального порядку досудового розслідування і його продовження для подальшого вирішення питання можливості застосування примусових заходів медичного характеру.

Окремі проблемні питання застосування примусових заходів медичного характеру досліджували у своїх працях вчені С. Шаренко, І. Пукач, Г. Тетерятник, Б. Дердюк та надано відповідне обґрунтування певних позицій.

Постановка завдання. Полягає у проведенні комплексного аналізу специфіки діяльності слідчого, прокурора при прийнятті рішення щодо зміни загального порядку досудового розслідування у справах по застосуванню примусових заходів медичного характеру.

Метою статті є виявлення недоліків, усунення яких забезпечить ефективне врегулювання питань на стадії досудового розслідування, пов'язаних із забезпеченням прав та законних інтересів осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння та мають психічні розлади.

Результати дослідження. Виявлення психічних розладів у певних осіб впливає на визначення подальшої процедури кримінального провадження, визначення їх процесуального статусу, відповідного обсягу прав та можливості їх подальшої самостійної реалізації.

Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, прокурор, керуючись вимогами ч. 2 ст.503 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), повинен винести постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжити його згідно з правилами, передбаченими гл. 39 КПК України. Такими підставами, згідно з положеннями ч. 1 ст.503 КПК України є: 1) вчинення особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність у стані

неосудності або 2) вчинення особою кримінального правопорушення у стані осудності, але, яка захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Цей перелік є недостатньо повним, оскільки стверджувати про стан осудності чи неосудності особи можливо тільки на підставі ухвали суду, яка набрала законної сили. Доречніше вести мову про наявність підстав вважати, що виникли сумніви щодо стану психічного здоров'я особи, яка підозрюється у вчиненні суспільно небезпечного діяння. Відповідно є більш доречним доповнити перелік підстав для зміни порядку досудового розслідування та подальшого продовження кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, зокрема,

«3) при наявності в особи розладу психічної діяльності чи психічної хвороби або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності на час вчинення суспільно небезпечного діяння, досудового розслідування чи судового розгляду» з внесенням відповідних доповнень до ч. 1 ст. 503 КПК України.

Слідчому, прокурору необхідно своєчасно вживати всіх можливих законних заходів щодо виявлення ознак психічних розладів у особи і якомога раніше, у тому числі, використовуючи знання спеціалістів у галузі психіатрії. Для охорони прав особи, з урахуванням можливої нездатності самостійно захищати свої права, важливим є момент, виявлення психічних розладів. Безумовно, що чим раніше будуть виявлені психічні розлади в особи, тим швидше будуть вжиті заходи щодо захисту її прав. Певні дані про психічні розлади, які мають кримінальне процесуальне значення, можуть бути виявлені як до початку кримінального провадження, так і під час досудового розслідування чи судового розгляду.

До початку кримінального провадження інформація про психічні розлади осіб, які в подальшому можуть мати значення, може бути виявлена під час проведення огляду місця події, із заяв і повідомлень про вчинене або підготовлюване кримінальне правопорушення (в них можуть міститися відомості, що конкретна особа має психічні розлади, або із тексту заяви

можна зробити висновок, що її писала психічно хвора людина). Серед науковців-процесуалістів обговорювалося питання про можливість проведення експертизи до початку кримінального провадження при наявності відповідної інформації. Одні автори вважають законодавче вирішення цього питання давно наболілим [1, с.27; 2, с. 174], інші, не заперечуючи можливість у процесі перевірки заяв і повідомлень, використовувати знання в різних сферах діяльності, категорично заперечують проти проведення експертизи до початку кримінального провадження [3, с. 85-87; 4; 5; 6, с. 70-75]. Слід зазначити, що відповідно до положень КПК України 2012 р. експертиза може бути проведена в межах кримінального провадження, тому для виявлення ознак психічних розладів доцільно використовувати допомогу спеціалістів-психіатрів. Результати можуть бути корисними при подальшому залученні експертів-психіатрів для проведення психіатричної експертизи та формулюванні їм належних питань.

На особливу увагу заслуговують шляхи виявлення психічних вад у суб'єктів кримінального процесу. Психічні розлади не настільки очевидні, як фізичні, їх неможливо виявити без спеціальних досліджень. Слідчий, прокурор хоча і володіють певними знаннями в галузі психіатрії, але не повинні визначати чи є в особи будь-які психічні розлади, оскільки ці питання належать до сфери спеціальних знань і повинні вирішуватися виключно експертами. Однак, виходячи із професійного досвіду, знань, спостережень, слідчий, прокурор можуть виявити характерологічні особливості суб'єкта, що дозволять вчасно залучити експертів психіатрів до проведення відповідної експертизи на предмет наявності психічних розладів та визначення наявності медичних критеріїв неосудності чи обмеженої осудності [7, с.133].

При виявленні будь-яких сумнівів щодо психічних розладів у особи слідчий, прокурор повинні зібрати відомості про особливості психічних процесів, стану і властивостей особи, яка направляється на експертизу, а також про те, як ці особливості проявляються у спілкуванні. Висновок

експертів повинен містити відомості про наявність або про відсутність психічних розладів.

При появі підозри щодо психічного розладу в особи, стосовно якої проводиться розслідування чи за наявності підтверджуючої медичної документації, слідчий, прокурор зобов'язаний залучити експертів-психіатрів для проведення психіатричної експертизи, винести постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжити його згідно з правилами, передбаченими гл. 39 КПК України та вжити заходів щодо залучення захисника та законного представника до участі у певному кримінальному провадженні.

Відомості про зміну загального порядку досудового розслідування і його продовження згідно з правилами глави 39 КПК України щодо застосування примусових заходів медичного характеру доцільно вносити до Єдиного реєстру досудових розслідувань з внесенням відповідних доповнень до п. 2.1 розділу 1, п.3.1 розділу 3 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань [8].

Задля забезпечення дотримання та реалізації прав особи вбачається доцільним введення обов'язку слідчого, прокурора вручити особі, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, її захиснику та законному представнику, потерпілому, цивільному позивачу, їх законним представникам, цивільному відповідачу та їх представникам копії постанови про зміну загального порядку досудового розслідування та роз'яснити право та порядок її оскарження до слідчого судді з внесенням відповідних доповнень до ч. 2 ст. 503 КПК України.

Досягнення мети та завдань кримінального провадження, зокрема, забезпечення прав та законних інтересів його учасників під час досудового розслідування можливо тільки за допомогою оптимальної, законної діяльності сторін та інших учасників кримінального провадження, що проходить у межах кримінально-процесуальних відносин. Тому, умова оптимальності кримінально-процесуальної діяльності є невід'ємною

вимогою і порядку кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Те, що ця діяльність, як вважає Е.Ф. Куцова, багато в чому формується і проходить під впливом не тільки кримінально-процесуальних, але і ідеологічних, політичних, економічних, морально-психологічних та інших (нерідко, негативних) факторів, не позбавляє її характеру важливішої кримінально-процесуальної гарантії [9, с. 12-13]. Досконало процесуальна форма вказаної діяльності і порядку її реалізації в рамках кримінально-процесуальних відносин спроможна або максимально нейтралізувати негативні фактори впливу або знизити їх вплив на ефективність вказаної діяльності.

Провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру має певні особливості процесуальної форми, визначені у гл. 39 КПК України. Досліджуючи кримінально-процесуальну форму, слід погодитись з думкою П.С. Елькінд у питанні про те, що кримінально-процесуальна форма повинна відповідати вимогам: 1) законності; 2) етичності (відповідності нормам моралі); 3) науковості; 4) ефективності; 5) економічності [10, с. 68]. Тому тільки у поєднанні цих умов вона спроможна забезпечити досягнення мети процесу і вирішення його завдань. У цьому плані процесуальна форма провадження щодо застосуванню примусових заходів медичного характеру вимагає подальшого вдосконалення.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про психіатричну допомогу» кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених цим Законом та іншими законами України [11]. Існує позиція, що таким чином, КПК України розділяє кримінальне провадження щодо:

- 1) осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування;
- 2) застосування примусових заходів медичного характеру.

Фактично за своєю метою та підставами ці два порядки є доволі схожими. Єдиною відчутною відмінністю між ними є наявність постанови

слідчого або прокурора про зміну порядку досудового розслідування та його продовження відповідно до гл. 39 КПК України [12, с. 879].

На думку Н. Дрьоміної, досудове слідство щодо даної категорії проваджень необхідно поділити на два етапи: «перший - від порушення кримінальної справи до отримання висновку про неосудність особи, відносно якої розслідується справа; другий - з цього моменту до направлення справи до суду або її закриття» [13]. З цим слід погодитись, оскільки після отримання висновку експерта про неосудність особи за медичними критеріями розслідування повинно відбуватися в рамках кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ.

У свою чергу, слід підтримати позицію, що кримінальне провадження щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, стає таким з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності [12, с. 879].

Тому неможливо погодитися з категоричністю іншої позиції, що кримінальне провадження здійснюється за загальними правилами без будь-яких винятків до встановлення психічного стану особи, яка вчинила суспільно небезпечні дії, психіатричною експертизою [14, с. 1028].

Вбачається, що постанова про зміну порядку досудового розслідування повинна бути винесена слідчим, прокурором за наявності сумнівів щодо осудності особи. Якщо така інформація не знайде подальшого підтвердження результатами психіатричної експертизи, то вони повинні винести нову постанову про припинення застосування особливого порядку кримінального провадження.

На практиці, очевидно, кримінальне провадження щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, виступатиме в ролі перехідного етапу досудового розслідування від звичайного його порядку до

порядку, визначеного гл. 39 КПК України. При цьому постанова про зміну порядку досудового розслідування та його продовження згідно з правилами гл. 39 КПК України має бути винесена якомога швидше з моменту виникнення для цього підстав [70, с. 879].

З огляду на вищенаведене, запропоновано виділяти три етапи досудового розслідування щодо застосування примусових заходів медичного характеру: 1) з моменту початку кримінального провадження до появи даних чи прояву ознак психічного розладу в особі, яка вчинила суспільно небезпечне діяння і винесення постанови про зміну загального порядку досудового розслідування на розслідування щодо застосування примусових заходів медичного характеру; 2) з винесення постанови про зміну порядку досудового розслідування до підтвердження наявності психічного розладу (захворювання) висновком експертів-психіатрів; 3) з висновку експертів-психіатрів до направлення матеріалів кримінального провадження до суду або його закриття.

Звичайно, що в аспекті забезпечення дотримання процесуальної форми кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру першочергове місце займає діяльність слідчого, прокурора. З огляду на забезпечення належних процесуальних гарантій, кримінально-процесуальна діяльність у межах провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру повинна бути: а) достатньо повно і ефективно врегульована нормами процесуального законодавства; б) відбуватися у точній відповідності з загальноприйнятими міжнародними стандартами та принципами процесу; в) відповідати суворій процесуальній формі її реалізації і т.п. Тільки в цьому випадку вказана діяльність може виступати як належна процесуальна гарантія для особи, щодо якої вирішується питання застосування примусових заходів медичного характеру.

Висновки. Враховуючи вищенаведене, вбачається можливим і необхідним відомості про зміну загального порядку досудового

розслідування і його продовження згідно з правилами глави 39 КПК України щодо застосування примусових заходів медичного характеру, вносити до Єдиного реєстру досудових розслідувань з внесенням відповідних доповнень до п. 2.1 розділу 1, п.3.1 розділу 3 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також обґрунтована доцільність введення обов'язку слідчого, прокурора вручити особі, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, її захиснику та законному представнику, потерпілому, цивільному позивачу, їх законному представнику, цивільному відповідачу та їх представникам копію постанови про зміну загального порядку досудового розслідування та роз'яснити право та порядок її оскарження до слідчого судді з внесенням відповідних доповнень до ч. 2 ст. 503 КПК України.

Саме тому, з огляду на відсутність єдиної сформованої практики, слід особливу увагу приділяти науковим розробкам та прогнозуванню проблемних питань для сучасного кримінального процесу України.

Література.

1.Францифоров Ю., Николайченко В., Громов Н. Производство экспертизы до возбуждения уголовного дела // Российская юстиция. 1999. -№ 3. - С. 25-29.

2.Нагнойный Я. П. О возможности назначения судебной экспертизы до возбуждения уголовного дела // Криминалистика и судебная экспертиза. Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ / Я.П. Нагнойный - К.: РИО МООП УССР, 1967. - Вып. 4. – С. 174-178.

3.Савицкий В. М. Надо ли реформировать стадию возбуждения уголовного дела // Советское государство и право. - 1974. - № 8. – С. 85-87.

4.Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве / В.М. Савицкий - М.: Наука, 1975. – 383с.

5.Арсеньев В. Д. Использование специальных медицинских знаний до возбуждения уголовного дела // Социалистическая законность. - 1976. - № 7. –С. 62-66.

6.Морозов Г. Е. Вопросы участия специалиста в проверке первичных материалов и показаний на месте // Вопросы уголовного процесса. - Саратов, 1979.-Вып. 2.- С. 70-75.

7.Сенченко Н.М. Своєчасність виявлення психічного захворювання в учасників процесуальних відносин як гарантія забезпечення їх прав /Н.М. Сенченко // Підприємництво, господарство і право. – 2012. - №3. – С. 132-136.

8.Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publicati.

9.Куцова Э.Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе (предмет, цель, содержание) / Э.Ф. Куцова – М.: Юрид. лит., 1973 – 200с.

10.Элькинд П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. / П.С. Элькинд. Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. - С. 68 - 85.

11.Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року № 1489 – III: // Відомості Верховної Ради України, 2000, № 19, ст.143.

12.Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка - Х.: Фактор, 2013 – 1072 с.

13.Дремина Н. А. Проблемы профессиональной защиты по делам о применении принудительных мер медицинского характера: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Дремина Н.А.- Одесса., 1991.- 236с.

14.Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.